

Лілія Ярославівна КРИХОВЕЦЬ-ХОМ'ЯК

аспірант кафедри підприємництва і торгівлі
Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: 0000-0002-0126-2550

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ЛЮДСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ТРАНЗИТИВНОСТІ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Криховець-Хом'як Л. Я. Зростання ролі людського інтелекту в контексті транзитивності та глобалізації економіки України. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 2. С. 191 – 201.

Анотація

Вступ. Світоглядна система суспільства, розвиток особистого та формування колективного інтелекту розглядається з огляду на економічну науку, оскільки дана система має економічну складову, елементи якої мають вплив на буття людини. Проблематика наукових досліджень взаємодії соціально-економічних явищ і світогляду, їх вплив на інтелектуальний розвиток особистості та суспільства стають на порядку денному сучасної науки.

Метою статті є вивчення проблематики, пов'язаної з впливом економічних складових на формування світогляду сучасного суспільства. Тематика є актуальною в силу об'єктивності процесів взаємодії на рівні особистого і колективного інтелекту, що її породжують в умовах транзитивності та глобалізації вітчизняної економіки.

Результати. Проведено аналіз визначення особистого і колективного інтелекту в контексті суспільних теорій розвитку та глобальних економічних процесів. Визначено властивості інтелекту, специфіку його функціонування у транзитивному суспільстві. Розглянуто основні етапи соціально-економічного розвитку суспільства й визначено їх головні ознаки. Докладно розглянуто економіку знань як сучасний тренд розвитку суспільства, у якому нематеріальні ресурси стають головним фактором інтеграції науки, освіти і підприємництва для подальшого розвитку виробництва, в тому числі інтелектуального бізнесу, а також забезпечують умови сталого інноваційного зростання економіки.

Висновки. На прикладі огляду теорій постіндустріалізму, постмодернізму та інформаційного суспільства окреслено спільні риси та тенденції розвитку суспільства. Інтенсивний розвиток інформаційного суспільства, державна програма впровадження нових сучасних тенденцій в освіті через реалізацію концепції Нової української школи, участь у міжнародних проектах зі сталого розвитку, децентралізація влади на місцях, реалізація програм з медіаграмотності та розвиток соціально-орієнтованого та інтелектуального інтелігентного бізнесу тощо засвідчує не лише транзитивність українського суспільства, а й визначає різноплановий вплив світових тенденцій розвитку в умовах глобалізації.

Ключові слова: інтелект, особистий інтелект, колективний інтелект, соціальний інтелект, інновація, економіка знань, транзитивне суспільство.

Lilia KRHOVEC-HOMIAK

Graduate student of West Ukrainian National University

THE GROWING ROLE OF HUMAN INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF TRANSITIVITY AND GLOBALIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY

Kruhovec-Homiak Lilia. The growing role of human intelligence in the context of transitivity and globalization of Ukraine's economy. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2021. Volume 6. № 2, pp. 191 – 201.

Abstract

Introduction. The worldview system of society, the development of personal and the formation of collective intelligence are considered in terms of economics, as this system has an economic component, the elements of which have an impact on human lives. Problems of scientific research on the interaction of socio-economic phenomena and worldview, their impact on the intellectual development of the individual and society are on the agenda of modern science.

The purpose of the article is to study the issues related to the influence of economic components on the formation of the modern society worldview. The topic is relevant due to the objectivity of the processes of interaction at the level of

personal and collective intelligence, which generate it in the conditions of transitivity and globalization of the domestic economy.

Results. An analysis of the definition of personal and collective intelligence was provided in the context of social theories of development and global economic processes. The properties of intelligence, the specifics of its functioning in a transitive society are determined. The main stages of socio-economic development of society are considered and their main features are determined. The knowledge economy is considered in detail as a modern trend of society, in which intangible resources become a major factor in the integration of science, education and entrepreneurship for further development of production, including intellectual business, and provide conditions for sustainable innovative economic growth.

Conclusions. Based on the review of theories of post-industrialism, postmodernism and information society, the common features and tendencies of society development are outlined. Intensive development of the information society, the state program of introduction of new modern tendencies in education through realization of the concept of New Ukrainian school, participation in the international projects on sustainable development, decentralization of the power on places, realization of programs on media literacy and development of socially-oriented and intellectual intelligent business prove the transitivity of Ukrainian society, but also determine the diverse impact of global development trends in the context of globalization.

Keywords: intelligence, personal intelligence, collective intelligence, social intelligence, innovation, knowledge economy, transitive society.

JEL classification: F60; O15

Вступ

Світоглядна система суспільства, розвиток особистого та формування колективного інтелекту здебільшого розглядається філософією, соціологією, психологією. Однак дана система має незаперечну економічну складову, і, як відомо, економічні елементи світогляду по-різному впливають на буття людини. Проблематика наукових досліджень взаємодії соціально-економічних явищ і світогляду, їх вплив на інтелектуальний розвиток особистості та суспільства набуває все більшої актуальності в сучасних умовах транзитивності вітчизняної економіки та прискореного розвитку інтелектуального підприємництва.

Адже особистий життєво-практичний досвід та вплив різноманітних інформаційних ресурсів зовнішнього середовища (оточення) визначають інтелектуальні пріоритети у формуванні потреб та інтересів сучасного глобалізованого суспільства й особистості зокрема, визначають «ігри» бізнесу та споживчі економічні вибори, що представляє актуальність та зацікавленість у дослідженнях усіх суб'єктів ринкових відносин.

Окреслені питання у своїх працях досліджували вітчизняні за зарубіжні науковці Д. Белл, К. Поппер, Ф. Махлуп, Е. Тоффлер, Д. Лайон, Т. Парсон, Р. Мертон, В. Вернадський, Ю. Канигін, М. Розумний, І. Дзюба, С. Орденів, В. Якушек, А. Чухно, В. Стояненко, Л. Лебедева, Н. Рак, О. Собко, Л. Федуллова та інші. Однак питання розглядалися здебільшого з точки зору філософії і соціології і є не до кінця вивченими в економічній науці.

Формулювання цілей статті

Метою статті є вивчення проблематики, пов'язаної з впливом економічних складових на формування світогляду сучасного суспільства. Тематика є актуальною в силу об'єктивності процесів взаємодії на рівні особистого і колективного інтелекту, що її породжують в умовах транзитивності та глобалізації вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу

Глобалізація суспільно-економічних відносин є об'єктивним фактором, який визначає сутність сучасного цивілізаційного розвитку. В академічних колах вважається, що глобальний простір перебуває на перетині перспектив сприйняття його різними суб'єктами. В умовах зростання інтеграційних процесів між різними частинами світу та на тлі поглиблення політико-економічної взаємозалежності між країнами формуються особливі відносини, які сприяють гомогенізації світу й формуванню суспільної свідомості, яка містить у собі проєкції єдності та глобальності. Окремо свідомість людини вступає в діалог із суспільною свідомістю через включення у систему соціальної практики.

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2021 рік. Том 6. № 2.

Нині суспільна свідомість формується під дією глобально потужних інформаційних засобів впливу на суспільство, таким чином реалізуються інтереси осіб, груп та цивілізацій. Відомо, що спосіб, завдяки якому існує свідомість, знання, є інформаційною базою свідомості.

На думку науковця К. Поппера, у праці «Відкрите суспільство та його вороги» (1945) зазначено, що інтенсивно розвиваючись, інформаційна сфера спонукає до залучення у свій обіг все більшої кількості ресурсів, які вимагають глибокого осмислення й опанування на рівні соціальної інженерії. На відміну від істориків, які вважали, що можливість розумних політичних дій залежить від ходу історії, він вважав, що саме соціальна інженерія повинна повідомляти, які кроки необхідно зробити, щоб уникнути економічного спаду й розподілити суспільне багатство більш-менш рівномірно у світі [10].

Український науковець М. Розумний, однією з тем наукових досліджень якого є зміст та засоби масової комунікації, зазначає: «Цивілізаційний спосіб передачі і зберігання інформації (що в цьому контексті слід розуміти як досвід) здійснюється у специфічній формі уявних сутностей, у першу чергу – суспільних ідей. Цим людиною як істота соціальна принципово відрізняється від усіх інших суб'єктів комунікації. Як і тварина, і людина живе у світі величезних обсягів інформації... Але людина має – додатково – інший спосіб її зберігання і використання. Знання людини переважно використовуються не для життя в реальному світі, а для створення світу паралельного, уявного, який вже потім проєктується на дійсність і змінює її відповідно до людського розуміння. Оперування цим різновидом інформації здійснюється за рахунок специфічного механізму чи здатності людини – інтелекту [12]. Тобто свідомість безпосередньо пов'язана з інтелектуальною діяльністю суб'єкта. Адже людина крім активного відображення буття пов'язує нові враження з колишнім досвідом, емоційно оцінює дійсність, переживає, усвідомлює та формує своє ставлення зовнішнього світу. Таким чином, процеси пізнання поєднані з творчістю і практичною діяльністю людей, їх здатністю перетворювати навколишній світ, світ буття. Проблематика проведених нами досліджень пов'язана із впливом економічних складових на формування світогляду сучасного суспільства і є актуальною в силу об'єктивності процесів, що її породжують. У даному контексті суспільна свідомість природними чином поєднана із дефініціями колективного і соціального інтелекту.

Термін «інтелект» походить від латинської *intellectus*, що означає пізнання, розуміння [18].

Близьке за змістом поняття «нус» у перекладі давньогрецької (розум) є близьким до нього терміном і означає вищу пізнавальну здатність мислення, що вирізняється творчим, активним характером від пасивно-чуттєвих форм пізнання. У наукових колах призначення інтелекту вбачають у здатності формувати порядок із хаосу у відповідності до індивідуальних потреб особистості та об'єктивних параметрів реальності.

Інтелект у соціальному аспекті розрізняють індивідуальний та колективний. Ефективність останнього залежить не стільки від рівня окремих особистостей, скільки від рівня їх координації і злагодженості їх дій. Науковці зауважують, що колективний інтелект формується на основі моральних основ життєдіяльності людей колективу (спільноти), міжособистого та міжгрупового рівнів сприйняття та взаємодії й інноваційності діяльності. За таких умов ми розглядаємо соціальний інтелект.

Представник української школи соціальної інформатики, економіст Ю. Канигін вже у 90-ті роки ХХ століття зробив важливий внесок у вивчення соціального інтелекту. У своїх роботах науковець зазначає, що рівень соціального інтелекту (інтелектуальної діяльності суспільства) визначається не обсягом наявних у розпорядженні суспільства знань (зосереджених у бібліотеках, архівах, патентних фондах, в головах людей тощо), а

їх ентропією (рівнем розкиданості, наявністю можливостей їх акумуляції) [5]. На нашу думку, тут йдеться про міжособистісну комунікаційну та інтелектуальну взаємодію.

Разом з тим М. Розумний вважає, що феномен суспільної ідеї тісно пов'язаний з особливістю того способу самовідтворення новоєвропейської цивілізації, який визначають як соціально-інноваційний.

Отже, властивістю інтелекту є здатність творити нове у суспільній свідомості й суспільній дійсності. Це відбувається таким чином, що людина вилучає з предметів їх абстрактні характеристики, формує поняття, які є моделями тлумачення дійсності, внутрішньо структуровані та взаємообумовлені і складають цілісність внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Керуючись такими моделями – поняттями про дійсність – особистість безпосередньо діє експериментальним шляхом і приводить навколишній світ у відповідність з моделями. Відповідно до програмних параметрів оцінюється результат і вносяться відповідні корективи, модель застосовується знову. І так – нескінченно, поки не буде запропоновано іншу модель або активність перейде до іншого об'єкту. А інновація – нова модель дійсності (явища, процесу) або ж зміни в попередній моделі, що призвели до появи нової. Тому продукування нових моделей дійсності є основною функцією інтелекту, в тому числі інтелекту соціального [11].

Важливо у наукових дослідженнях соціально-економічного характеру враховувати й те, що на сучасному етапі розвитку більшість країн світу, й українське суспільство зокрема, перебувають у перехідному періоді, який характеризується транзитивністю. Зміни стосуються як соціально-економічних відносин, політичних змін управління та економічних явищ на рівні держав, так і глобальної спільноти загалом. За таких умов у наукових колах вважається, що суспільство, яке характеризується постійними соціальними трансформаціями, має назву «транзитивне суспільство». Українське суспільство в сучасних умовах часто у своїй поведінці та діях демонструє, на думку М. Розумного, «інтелектуальну безпорадність». Тому вивчення питання інтелектуальних виборів в умовах транзитивності і економічних змін та їх раціональність з точки зору особистості та суспільства вважаємо актуальними не лише з позицій соціології, філософії та психології, чи нейрології, його доцільно розглянути з огляду на економіку виборів і поведінки окремих груп, суб'єктів ринку та підприємництва. Зупинимось на огляді сучасних теорій розвитку суспільства та особистості. Окреслимо головні соціально-економічні тенденції й визначимо, як вони впливають на формування колективного інтелекту та колективного світогляду українського суспільства, що є невід'ємною складовою світової спільноти. Загалом із другої половини ХХ століття сучасне суспільство у сфері соціально-економічного розвитку перебуває фазі постіндустріалізму, а у сфері соціокультурній – на етапі постмодернізму.

Американський соціолог Д. Белл визначає постіндустріальне суспільство як спільноту, в економіці якої пріоритет перейшов від переваг виробництва товарів до виробництва послуг, перехід до «економіки обслуговування», що супроводжується проведенням досліджень в організації системи освіти й підвищенням якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою. Тобто, «постіндустріалізм» у Д. Белла визначається п'ятьма ознаками, що включають:

- перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
- переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;
- визначна роль теоретичних знань як основи нововведень в економіці, політиці й соціальній структурі суспільства;
- орієнтація на методи контролю й оцінка можливих напрямів розвитку технології;
- прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

На думку американського науковця, риси традиційного капіталізму поступово зникають. Д. Белл зазначав, що «...постіндустріальне суспільство означає появу нових

осьових структур і нових осьових принципів: перехід від товаровиробничого до інформаційного суспільства, або суспільства знань» [1]. У такому контексті наука перетворюється у безпосередню продуктивну силу, а виробництво фундаментальних і науково-прикладних знань стає джерелом економічного зростання та інноваційного розвитку національних економік як провідних країн світу, так і країн, що розвиваються.

Широкого застосування у науковій літературі отримує термін «економіка знань» або «економіка, заснована на знаннях». Вперше дефініцію «економіка знань» запропонував австрійський і американський економіст Ф. Махлуп, таким чином підкреслюючи роль знань як пріоритетного фактору економічного зростання і сучасного суспільного розвитку [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

В економіці знань прерогативи виробничого характеру переходять до прагнення підприємців втілювати новітні наукові ідеї та науково-технічні пропозиції з метою постійного вдосконалення і покращення якості реалізації випуску інноваційних товарів і послуг, які повніше задовольняють зростаючі потреби споживачів. Саме «нові знання», які широко впроваджуються у виробництво, дозволяють підприємствам виготовляти сучасну, більш якісну наукоємну продукцію і таким чином отримувати конкурентні переваги в реаліях сьогочасної економіки на тільки на рівні провідних країн світу, але в Україні зокрема.

На думку американського соціолога та футуролога Е. Тоффлера, який є одним з авторів концепції «Інформаційної цивілізації», саме знання - це те, на чому заснована економічна система. Знання – це невидимий ресурс, який зазвичай не має відображення на балансі підприємства, але саме він проявляється у синергетичному ефекті від ефективного використання ресурсів: земля, праця, капітал [19].

Пріоритет розвитку науки і освіти як гарант побудови висококонкурентної, соціально орієнтованої економіки – економіки знань нині визнали всі високорозвинені країни світу. Формування економіки знань як необхідну реальність сьогодення та необхідність успіху розвитку української економіки зазначають у своїх роботах А. Чухно, В. Стояненко, Л. Лебедева, Н. Рак, О. Собко та ін. До економіки знань близькими поняттями є інноваційна економіка, суспільство знань, інформаційне суспільство, високотехнологічна цивілізація [11].

Отже, в сучасних умовах нові наукові знання та науково-технічні пропозиції як нематеріальні ресурси стають головним фактором інтеграції науки, освіти і підприємництва для подальшого розвитку вітчизняного виробництва, в тому числі інтелектуального бізнесу, а також забезпечують умови сталого інноваційного зростання національної економіки.

З точки зору практики підприємництва поява інтелектовмісних виробництв (послуг) усе більше базується на формуванні унікального виробничого ресурсу – інтелектуального капіталу, який виступає каталізатором економічного зростання і поліпшення соціального рівня розвитку громадянського суспільства.

На думку вітчизняної економістки О. Собко, саме інтелектуальний капітал стає популярною термінологічною одиницею в теоретичних дослідженнях і в підприємницькій діяльності, трансформуючись в «інтелігентні підприємства». На її думку, саме розвиток інтелектуального капіталу підприємства виступає основною метою його господарювання, враховуючи корисність (цінність), яку він приносить не лише для його власників, менеджерів, працівників, а й локальних громад, в середовищі яких воно функціонує. Саме розвиток інтелектуального капіталу перетворюється на ключовий процес в екзистенції вітчизняних суб'єктів господарювання [15].

Д. Белл у праці «Прихід постіндустріального суспільства» (1973) звертає увагу на швидке зростання обсягу інформації та її перетворення на послугу, товар і владу. Тобто, йдеться про формування інформаційного суспільства, де творчість є універсальним інструментом діяльності; підвищення загального рівня освіти. У своїй теорії Д. Белл

зазначає, якщо капітал та праця – головні структурні елементи індустріального соціуму, то інформація і знання – основа суспільства постіндустріального. Внаслідок цього соціальні організації постіндустріального та індустріального секторів принципово відрізняються [1].

Цінним є також те, що Девід Белл у аспекті наукових досліджень спирається на принцип плюралізму, «концептуальних схем». Такого підходу в наукових дослідженнях дотримуємося і ми з точки зору відносності наукових теорій і догм в умовах швидких змін і реалій часу транзитивної вітчизняної економіки. Серед характерних суперечностей постіндустріального суспільства науковець визначає протиріччя між культурою та економікою. Водночас визначальним принципом культури на стадії постіндустріального суспільства він вважає самореалізацію особистості.

У якості розвитку теорії постіндустріального суспільства Е. Тоффлер у науковій праці «Третя хвиля» (1980) розвиває теорію суспільства інформаційного, таким чином концентруючи увагу на ролі інформаційно-комунікаційних технологій у суспільстві майбутнього. Тут науковець розглядає еволюцію суспільного розвитку крізь призму трьох хвиль, схожих на три суспільства Д. Белла. Згідно з його теорією перша хвиля - аграрної цивілізації, друга хвиля - індустріальної цивілізації, і їм на зміну приходять нова хвиля надіндустріальної інформаційної цивілізації.

Й. Масуда зазначає, що інформаційне суспільство як постіндустріальне зумовило його появу трансформації в інформаційно-когнітивній сфері, які стали можливими завдяки появі комп'ютерів. Саме створення нової інформації комп'ютером, виробництво складного когнітивного знання, що дає змогу робити цілеспрямований вибір у відповідь на зміну ситуації та формування складних інформаційних мереж.

Однак, у межах концепцій інформаційного суспільства побутують дві протилежні думки щодо оцінки дійсності перетворення інформації у потужну соціальну силу. Згідно з першою тенденцією, оптимістичною: інформатизація суспільства, комп'ютеризація створює безумовне соціальне благо.

За Е. Тоффлером, створюються принципово нові умови для індивідуальної праці за комп'ютером, зростає рівень свободи та усвідомлення людиною своїх можливостей, більш виваженими та науково обґрунтованими стають політичні рішення, що мають значний вплив на всі сфери життєдіяльності людини, що, на думку Масуди, сприятиме формуванню принципово нового типу людини – більш «людяної», екологічно зорієнтованої.

Про образ нової людини у першій половині ХХ століття у своїх роботах вітчизняний науковець В. Вернадський зазначав, що людина, впливаючи на природу й довкілля своїм розумом і результатами інтелектуальної праці, змінює умови життя на планеті. Вона створила ноосферу, що означає «сфера людської думки». В. Вернадський визначив роль людського інтелекту як продуктивної сили глобального масштабу. Аналогічно тому, як виникнення біологічного життя повністю змінило геосферу, поява людської думки радикальним чином вплинула на неживу і живу форми матерії. Отже, людська думка є надзвичайно важливою силою [3].

Е. Тоффлер вважав, що саме еволюція людства зміниться на коеволюцію, для якої характерно:

- перетворення інформації на основний виробничий ресурс постіндустріального суспільства;
- заміщення праці знаннями;
- процес заміни праці новим типом творчої креативної активності;
- надання пріоритету розвитку людського потенціалу, а не нарощуванню масового виробництва благ;
- максимальне використання творчого потенціалу робітників серед методів організації праці;

- зміна соціального статусу і ролі виробника, який поступово перетворюється на просьюмера (термін складається з двох англійських слів – виробник і споживач), а пролетаріат – на когнітаріат (термін Е. Тоффлера, який в основі має англійський вираз «пізнавальна діяльність», яка заснована на знаннях та інформації);

- перехід від економізованих ринкових принципів і пріоритетів до постеконічних соціологізованих нематеріальних цінностей і пріоритетів; розгляд потреб людини як основного орієнтуру розвитку й показника продуктивності;

- перерозподіл структури часу з більшою увагою до сім'ї, діяльності в громадських організаціях, самоосвіті, фізичній культурі та спорті;

- створення нових форм сім'ї, соціального партнерства;

- підвищення ролі знань та зміна системи освіти з переходом від педагогіки монологу викладача до педагогіки діалогу викладача і студента; перетворення освіти на процес безперервного здобуття знань із дедалі більшою роллю самоосвіти в ньому;

- перетворення інформації на основний виробничий ресурс постіндустріального суспільства [16].

Важливим аспектом є те, що Е. Тоффлер, як і В. Вернадський, вважали, що еволюція людства зміниться через обопільний розвиток – людства та природи.

Однак представники іншої точки зору, песимістичної, розглядають інформаційне суспільство як маніпулятивне суспільство, де рівень маніпулювання людиною швидко підвищується, а інформаційні технології у політиці перетворюються на політичні технології.

Зокрема, Д. Лайон у своїй праці «Інформація, ідеологія та утопія» зазначає, що поширені форми «технократичного розуму» являють собою серйозну загрозу людській свободі. Зокрема суспільна сфера комунікацій усе перекидає, і більша частина населення перебуває в цілковитому невіданні стосовно реального розподілу влади й контролю в даному суспільстві.

Він також цитує «кібернетичну мрію» Германа Кана про використання техніки для стеження й масової освіти, прямого електронного спілкування з людським мозком та інше. І кульмінацією змін може бути так зване «заплановане відчуження». Згідно з Д. Лайоном, внаслідок застосування таких технологій населення абсолютно не усвідомлює стану «реального розподілу влади й контролю в даному суспільстві».

Науковець також попереджає, що некритичне використання концепції «інформаційного суспільства» веде до приховування або замовчування недоліків домінуючої реальності, і на це потрібно звертати увагу для створення належного нормативного підходу в суспільних відносинах [6].

Отже, процес «інформатизації» соціального, економічного й культурного життя породжує важливі соціологічні питання та виклики, про які свідчать реалії життя сьогодення в умовах глобальної пандемії COVID-19, коли ризики інформаційного насильства над особистістю людини підвищуються.

Оглянемо соціокультурний вектор розвитку сучасного суспільства, постмодернізм, де у центрі проблематики стає процес формування особливого типу відносин між людиною і суспільством, де особистісні характеристики є однією з домінуючих рис соціального поступу, а розвиток інтелектуальних здібностей людини та формування колективного інтелекту стають джерелом глобальних економічних, політичних, соціальних, культурних трансформацій.

З позиції постмодернізму сучасний інтелектуальний світогляд українського суспільства формується в епоху, яку академічна спільнота характеризує також як «явище перехідної доби».

В. Якушек одним з перших вітчизняних науковців досліджує загальну теорію держави перехідного типу та розглядає перехідне суспільство як самостійний тип суспільства [20].

Джон Чепмен у 1880 році, вперше використав термін постмодерн у живописі, а постмодерний філософ Юрген Габермас зазначав: «Премодерн – модерн – постмодерн – фаза європейської культурної свідомості... Постмодерн – це заперечення однорідності, одностилевості; він виник як кінець Просвітництва та роз'єднання раціоналізму із сучасністю» Термін «постмодернізм» згадується також в роботах німецького філософа Р. Панвіца «Криза європейської культури» (1917) та іспанського літературознавця Ф. де Оніса (1934).

Дефініція «postmodernism» (власне постмодернізм) — використовується у значенні постмодернізму як історичної епохи, що змінює епоху модернізму, та «postmodernity» (постмодерність) — як прояв постмодернізму у соціальній та культурній сферах. Отже, донедавна науковці існування постмодернізму вважали виключно західним явищем, яке не має ніякого відношення до Азії та країн третього світу, де були відсутні умови для постмодерну. Проте внаслідок збільшення в останні роки культурних та академічних обмінів вчені схиляються до тлумачення постмодерну як універсального явища, що має практичне відношення до більшості галузей гуманітарних і суспільних наук і економічного напрямку в тому числі.

Постмодернізм у філософії поширився завдяки праці французького філософа Ж.-Ф. Ліотара «Стан постмодерну» (1979) для позначення терміну поза межами західного контексту. Сучасні науковці (Wang 1997) користуються інклюзивним терміном «постмодерн», оскільки питання постмодернізму залишається актуальним не тільки на Заході, але й у решті частин світу. У сьогоденних реаліях постмодерн постає як маргінальний період поступового відходу українського суспільства від культури модерн, що проявляється в літературі, мистецтві, філософії, соціології та тенденціях розвитку освіти, а також в особистісних і суспільних соціально-економічних та політичних виборах через привернення уваги спільноти до норм та цінностей класичного характеру по-новому [7].

Зокрема Ф. Джеймсон у статті «Постмодерн або класична логіка пізнього капіталізму» (1984) розглядає постмодернізм через стирання кордонів між високою культурою та масовою комерційною субкультурною продукцією.

Вітчизняний публіцист І. Дзюба вважає, що постмодернізм розмиває кордони між грою та серйозністю, між мистецтвом та кітчем, проникає у свідомість трансцендентальними переживаннями. Постмодерністи, на противагу неоавангардистам, здійснюють перехід від художньої діяльності до практичної; неабиякого значення надають психологізму, що активізує в індивідуальній свідомості закріплені архетипи, перетворює мистецьке явище на густу сув'язь асоціацій та метафор [4].

В аспекті постмодерніського стилю мислення поняття змісту набуває сенсу лише в результаті плюраризму думок та дискусійних практик, а раніше доведені експериментами дослідження та аргументи втрачають сенс в умовах сучасності.

Слід зазначити, що в умовах постмодернізму транзитивність суспільства визначається також подібними системними ознаками.

1. Нерівномірність соціальних процесів зумовлюють нестабільність старої соціальної системи і сприяють розвитку нових відносин і зав'язків.

2. Перехідний період має тимчасовий характер.

3. Більшою мірою проявляється інноваційна активність.

4. Спостерігається незворотність змін у суспільстві,

5. Плюралізм позицій приводить до необхідності вибору між різними системами цінностей, які часто є суперечними одна одній, які створюють ситуацію внутрішніх особистісних конфліктів, розв'язання яких вимагає значних внутрішніх зусиль;

6. Криза ідентичності особистості, коли низка соціальних категорій і норм, згідно з якими людина визначала своє місце в суспільстві, здаються такими, що втратили свої кордони і цінність.

Наведені аргументи доводять, що індивідуальний розвиток людини перебуває в нерозривному зв'язку з соціальними процесами та сучасними суспільно-економічними явищами, які характеризуються транзитивністю, процесами нестабільності, що в свою чергу може призвести до некерованості поведінки особистості, її відмови від загальноприйнятих морально-етичних норм та ірраціональності у своїх виборах щодо прийняття економічних рішень. Слід зауважити, що у метафізичній сфері набирає сили особливий стиль постмодерністського філософствування, який схильний маніпулювати смислообразами ціннісних, нормативних структур і витягувати з цих ігор різні за своєю значимістю естетичні та пізнавальні ефекти, що в подальшому мають позитивні та негативні тенденції розвитку. Наприклад, на сьогодні не існує однієї концептуальної моделі побудови світу як в понятійному просторі філософії, теології, етики та інших наук.

Але тут раціональним є використання практики дій, теорії структурного функціоналізму або структурно-функціональний аналізу, положення якої узагальнені провідними американськими науковцями Т. Парсоном і Р. Мертоном. Згідно з теорією, вихідні положення стверджують:

- ✓ суспільство розглядається як система взаємопов'язаних структур, що утворюють єдине ціле, де всі елементи системи взаємозалежні в силу різних виконуваних ними функцій;
- ✓ розуміння соціальних інститутів, які впливають на функціонування всього суспільства;
- ✓ визнання індивіда через виконувану ним соціальну роль як основного елемента системи структури суспільства;
- ✓ суспільне життя залежить від солідарності, засновується на взаємодії та співробітництві діючих у ньому індивідів;
- ✓ в основі соціального життя лежать норми й цінності, що включає певні обов'язки людей і необхідність соціального контролю;
- ✓ соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності, а порушення рівноваги, дисфункції у суспільстві є патологічним станом, який слід долати і попереджати.

За Парсоном, жодна соціальна система, тобто суспільство, і виробнича одиниця, окремий індивід, не можуть вижити, якщо не розв'язані основні проблеми забезпечення внутрішньої стабільності, рівноваги, самототожності системи, де на рівні суспільства адаптацію здійснює економіка.

Отже, з огляду на теорії постіндустріалізму, постмодернізму та інформаційного суспільства, структурного функціоналізму, однією з найбільш значущих цінностей сучасного суспільства стає людина як особистість, індивід, і її творчий потенціал інтелекту. Власне потенціал людського інтелекту як основа ресурсу інтелектуального капіталу буде темою наших подальших досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, на прикладі огляду теорій постіндустріалізму, постмодернізму та інформаційного суспільства ми окреслили спільні риси та тенденції розвитку і водночас звернули увагу на відмінність підходів до окремих положень. Українське суспільство на стику культури модерну і постмодерну в умовах постіндустріалізму та інформаційного суспільства також по-новому осмислює погляди щодо цінності, сутність продуктивності, судження про хаос і силу синергетики, перебуваючи в стадії біфуркації в контексті особистісного і колективного інтелекту.

Це має відображення у взаємодії трьох компонентів культури: власного типу економіки, техніки і науки. Зміни відображають тенденції науки, освіти, віддзеркалюючи їх сучасні тренди, формують нові ефективні моделі мислення, лідерства та управління, які мають наукове і прикладне підґрунтя. Інтенсивний розвиток інформаційного

суспільства, державна програма впровадження нових сучасних тенденцій в освіті через реалізацію концепції Нової української школи, участь у міжнародних проектах зі сталого розвитку, децентралізація влади на місцях, реалізація програм з медіаграмотності та розвиток соціально-орієнтованого та інтелектуального інтелігентного бізнесу тощо засвідчує не лише транзитивність українського суспільства, а й визначає різноплановий вплив світових тенденцій розвитку в умовах глобалізації.

Водночас нові спільні моделі поведінки суб'єктів та соціально-економічних відносин на рівні країн і світу нині формуються в умовах глобальної пандемії, які є дзеркальним відображенням базових положень оглянутих нами теорій сучасного суспільного розвитку. Як особистісний інтелект окремої людини взаємопов'язаний із колективним інтелектом на рівні організацій, компаній, країн і світової спільноти загалом, як різні типи мислення, пов'язані з інтелектуальним розвитком, і як особистісне мислення впливає на економічні вибори і визначає наші дії, формуючи поведінку загалом в українському суспільстві та на рівні світової спільноти, буде розглядатися і надалі у науковій перспективі.

Література

1. Іртицева І. О., Смелянець Т. В., Бурдельна Г. О. Стан та стратегічні орієнтири інвестиційно-фінансового забезпечення агропродовольчої сфери в умовах глобалізації. *Агросвіт*. 2012. № 7. С. 26–32.
2. Белл Д. Настання постіндустріального суспільства. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб. за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2009. С. 419-431.
3. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере. *Успехи современной биологии*. 1944. № 18, вып. 2. С. 113–120. URL: <http://vernadsky.lib.ru>.
4. Дзюба І. Ідеологічні децибелі «діалогу культур». *Збірка наукових праць українсько-російські відносини: гуманітарний вимір*. К.: Логос, 1998. 90 с.
5. Каныгин Ю. М. Основы когнитивного обществознания (информационная теория социальных систем). К.: Украинская академия информатики 1993. 263 с.
6. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. Інформація, ідеологія та утопія. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. К., 1996. С. 362-380.
7. Лебедева Л.В. Еволюція теорій постіндустріального суспільства. *Економічний часопис*. 2016. №2. С. 13-18. URL: <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/download/230/186/>
8. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. М.: Прогресс, 1966. 462 с. («The Production and Distribution of Knowledge in the United States»).
9. Орденюк С.С. Соціальна лімінальність як стаціонарний стан транзитивних суспільств глобалізованого світу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія* 2019. Том 29, № 1. С. 55-66. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/316.32%20%28045%29>
10. Поппер Карл Открытое общество и его враги. том I. Чары Платона. Перевод выполнен с пятого издания 1966 года (репринт 1986 года). М., 1992. *Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий*. 20.12.2009. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3912/3915>
11. Рак Н.Е. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 224-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2009_3_30
12. Розумний М. Суспільні ідеї та сучасні механізми комунікації. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 32-37. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11580>
13. Стояненко І. В. Формування економіки знань як реальність та необхідність сьогодення. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230>
14. Семенова Р. О. Інтелект. Енциклопедія Сучасної України: електронна версіяю гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12386
15. Собко О. М. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 444 с.
16. Тоффлер Е. Третья Хвиля; з англ пер. А.Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
17. Федулова Л. І. Економіка знань: підруч. НАН України. К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. 2009. с. 46.
18. Філософський енциклопедичний словник. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

-
19. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. 1996 р. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12443>
 20. Якушек В. Современное государство переходного типа (теоретические и методологические аспекты): дис..... доктора политических наук. Киев: Академия наук Украины, Институт государства и права им. В.М. Корецкого, 1992. 44 с.

References

1. Irtysheva, I. O., Smelianets', T. V., Burdel'na, H. O. (2012). «The state and strategic guidelines of investment and financial support of the agri-food sector in the context of globalization». *Ahrosvit*. № 7, pp. 26–32.
2. Bell, D. (2009). *Nastannia postindustrial'noho suspil'stva. Filosofiia: khrestomatiia (vid vytyokiv do s'ohodennia)*. [The onset of post-industrial society. Philosophy: textbook (from the origins to the present)]. NAN Ukrainy L.V. Hubers'koho. Znannia. Kyiv, pp. 419-431.
3. Vernadskij, V. I. (1944). «A few words about the noosphere». *Uspehi sovremennoj biologii*. № 18, Issue 2, pp. 113–120. Available at: <http://vernadsky.lib.ru>.
4. Dziuba, I. (1998). «Ideological decibels of "dialogue of cultures"». *Zbirka naukovykh prats' ukrains'ko-rosijs'ki vidnosyny: humanitarnyj vymir*. Lohos. Kyiv. Ukraine.
5. Kanygin, Ju. M. (1993). *Osnovy kognitivnogo obshhestvoznaniia (informacionnaja teorija social'nyh sistem)*. [Fundamentals of cognitive social science (information theory of social systems)]. Ukrainskaja akademija informatiki. Kyiv. Ukraine.
6. Lajon, D. (1996). «Information society: problems and illusions. Information, ideology and utopia». *Suchasna zarubizhna sotsial'na filosofiia*. pp. 362-380. Kyiv. Ukraine.
7. Lebedeva, L.V. (2016). «Evolution of theories of post-industrial society». *Ekonomichnyj chasopys*. №2, pp. 13-18. Available at: <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/download/230/186/>
8. Mahlup, F. (1966). *Proizvodstvo i rasprostranenie znanij v SShA*. [Production and dissemination of knowledge in the United States]. Progress. Moscow. Russia. («The Production and Distribution of Knowledge in the United States»).
9. Ordenov, S.S. (2019). «Social liminality as a stationary state of transitive societies of the globalized world». *Visnyk Natsional'noho aviators'noho universytetu. Serii: Filosofiia. Kul'turolohiia*. Vol. 29, № 1. pp. 55-66. Available at: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/316.32%20%28045%29>
10. Popper, Karl (1992). *Otkrytoe obshhestvo i ego vragi. tom I. Chary Platona. Perevod vypolnen s pjatogo izdaniia 1966 goda (reprint 1986 goda)*. [Open Society and its enemies. volume I. Charms of Plato. The translation is made from the fifth edition of 1966 (reprint of 1986)]. Jelektronnaja publikacija: Centr gumanitarnykh tehnologij. 20.12.2009. Moscow. Russia. Available at: <https://gtmarket.ru/library/basis/3912/3915>
11. Rak, N.Ye. (2009). «Knowledge economy: essence and factors of knowledge management». *Rehional'na ekonomika*. № 3, pp. 224-232. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2009_3_30
12. Rozumnyj, M. (2004). «Social ideas and modern mechanisms of communication». *Politychnyj menedzhment*. № 6, pp. 32-37. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11580ov.ua/handle/123456789/11580>
13. Stoianenko, I. V. (2012). Formuvannia ekonomiky znan' iak real'nist' ta neobkhdnist' s'ohodennia. [Formation of the knowledge economy as a reality and necessity of today]. *Efekty vna ekonomika*. [Effective economy]. (electronic journal). № 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230>
14. Semenova, R. O. (2011). *Intelekt. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versii*. [Intellect. Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version]. In Dziuba, I.M., Zhukovs'kyj, A.I., Zhelezniak, M.H. and others; NAN Ukrainy, NTSh. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. Kyiv. Ukraine. Available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12386
15. Sobko, O. M. (2016). *Intelektual'nyj kapital i kreatsiia vartosti pidprijemstva*. [Intellectual capital and the creation of enterprise value]. TNEU. Ternopil. Ukraine.
16. Toffler, E. (2000). *Tretia Khvylia*. [The Third Wave]. Translated by and in per. Yevsa, A. (ed.). Vyd. dim «Vsesvit». Kyiv. Ukraine.
17. Fedulova, L. I. (2009). *Ekonomika znan'*. [Economics of knowledge]. NAN Ukrainy. In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
18. Filosofov'kyj entsyklopedychnyj slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf
19. Chernysh, N. (1996). *Sotsiolohiia. Kurs lektsij*. [Sociology. Course of lectures]. Available at: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12443>
20. Jakushek, V. (1992). *Sovremennoe gosudarstvo perehodnogo tipa (teoreticheskie i metodologicheskie aspekty)*. [Modern state of transition (theoretical and methodological aspects)]. D. Sc. Thesis. Akademija nauk Ukrainy, Institut gosudarstva i prava im. V.M. Koreckogo. Kiev. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2021 р.